

Irena
Kraševac

Arhitektura kao okvir zagrebačke kulturne povijesti

DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Vila Živković-Adrowski-Lubienski. Stanari, povijest i opremanje historicističke rezidencije u Jurjevskoj 27 u Zagrebu*, Zagreb: Vlastita naklada Anita Bračun i Bruno Bračun, 2016., 199 str.
ISBN 9789535902300

Druga polovica 19. stoljeća u znaku je sveobuhvatnog *Gründerzeita*, doba utemeljenja povezanog s procesima modernizacije Zagreba koje je dalo dodatnog zamaha gradogradnji. Osim urbanističkog planiranja i izgradnje Donjeg grada, urbaniziraju se i padine medvedničkih obronaka – zaleđe Gornjeg grada i Kaptola – te postaju rezidencijalne četvrti u zelenilu, tzv. *cottage*-naselja – pojam kojim se definiraju upravo četvrti reprezentativnih vila i ladanjskih kuća koje niču u zelenim zonama gradova. Obiteljske samostojeće kuće okružene zelenilom postaju, dakle, standard stanovanja visokog građanstva, a njihove projekte nerijetko potpisuju najvažniji onodobni zagrebački arhitekti i graditelji. Jedna od vila, koja je u novije doba doživjela svoj sretan trenutak zahvaljujući kvalitetno provedenoj obnovi, dala je povod temeljitom povijesnom i povijesnoumjetničkom istraživanju u kojem je arhitektura poslužila kao okvir za širu kontekstualizaciju, uključivši poznavanje dosadašnjih vlasnika i stanara te prateći zbivanja kroz koja se ogledaju pojedinačne sudbine i obiteljske povijesti unazad 135 godina. Autor istraživanja, Dragan Damjanović, svoje je spoznaje pretvorio u opsežnu, raskošno opremljenu monografiju koja je i povod ovom tekstu.

Investitor i prvi vlasnik vile u Jurjevskoj 27 bio je barun Jovan Živković,

hrvatski podban i predstojnik Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade u doba bana Mažuranića, zaslužan za sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe. Na vrhuncu karijere za svoju obitelj, koja je brojala petoro djece, 1880. na velikom posjedu na početku Jurjevske ulice podiže rezidencijalnu vilu prema projektu Kune Waidmanna – arhitekta koji zahvaljujući velikom graditeljskom

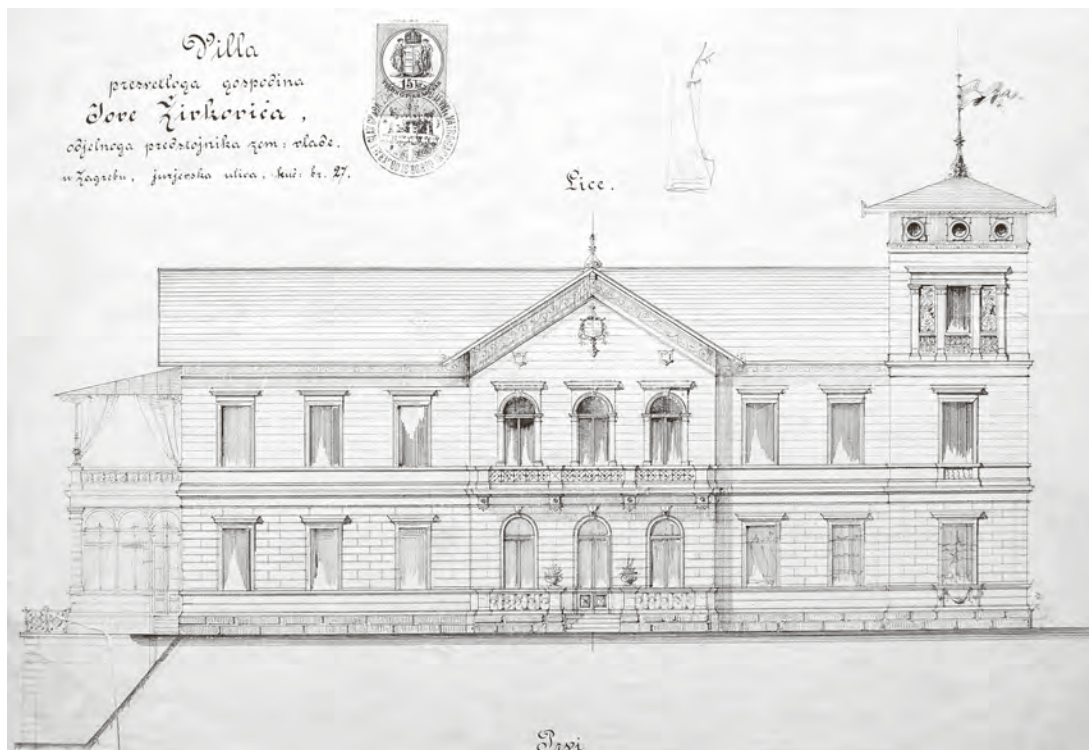
↑ Vila Živković-Adrowski-Lubienski, Jurjevska 27,
FOTO D. Damjanović

↓ Jovan Živković, FOTO G. i I. Varga, Zagreb,
oko 1890., HDA (fond br. 839, OFŽ)

zamahu koji nastupa u Zagrebu posljednjih desetljeća 19. stoljeća postaje jedan od najproduktivnijih hrvatskih arhitekata, između ostaloga specijaliziran upravo za projektiranje ladanjskih kuća i vila na Josipovcu (vlastita vila, kuće dr. Lobmayera i Ise Kršnjavija) i u Jurjevskoj ulici (vila Živković i vila Stjepana Miletića). Autorstvo projekta vile Živković, uz Waidmanna, Damjanović proširuje i na Hermana Bolléa kojem pripisuje razrađivanje ornamentalnih detalja i unutarnje uređenje. O suradnji dvojice graditelja u ovoj ranoj fazi njihova zagrebačkog djelovanja svjedoče brojni nacrti s pečatom *Bollé u. Waidmann. Architekten. Agram.*

Stambenom arhitekturom kasnog historicizma na širem području Monarhije i Europe dominira stil talijanske neorenesanse kao estetski najprihvatljiviji odraz profinjnosti, suzdržanosti, ali i udobnosti te reprezentativnosti stanovanja visokog građanstva. U tom je

↑ Kuno Waidmann, Projekt za glavno pročelje vile u Jurjevskoj 27, 1880., Ostavština T. Stahuljaka u vlasništvu J. Gašparca

stilu projektirana i vila Živković. Položaj građevine, koja se dužom stranom pruža vrtnim dijelom, dok je užom okrenuta prema uličnom dijelu, svjedoči o nakani boljeg povezivanja stambenog dijela s prirodom. Dok su glavno, reprezentativno južno pročelje s balkonom i prizemnom terasom, kao i veranda na zapadnoj strani, izravno povezani s perivojem koji seže do zelenila tadašnjeg Sofjinog puta (danas Dubravkin put), istočnim, užim uličnim pročeljem dominira karakterističan nadvišeni toranj. Nova rekonstrukcija izvorne dekoracije, koja uključuje *sgraffite*, bravarske radove (kovana balkonska ograda majstora Antuna Mesića!), konzole i štuko-ukrase s motivima rozeta i grbova kao kolorističkih akcenata u kombinaciji s jednostavnošću arhitektonske podloge, naglasila je reprezentativni karakter samog zdanja kako su ga zamislili Waidmann

i Bollé, pa autor monografije s pravom ističe da je riječ o najreprezentativnijem primjeru stambene arhitekture podignutom u Zagrebu tog vremena.

Autor iscrpno razrađuje svaku fazu gradnje sagledavajući cjelokupno arhitektonsko djelo, od njegove prostorne lokacije u urbanističkom smislu do smještaja na parceli, te rekonstruirajući prvotnu situaciju ovog, u zagrebačkim razmjerima izuzetnoga građevinskog poduhvata. Radi financijskih poteškoća, Živković prodaje vilu već 1893., a sretna okolnost kao nove vlasnike dovodi obitelj Adrowski, rodbinski povezanu s biskupom J. J. Strossmayerom. Nove okolnosti iziskuju i potrebne adaptacije, koje tijekom 1894. godine izvodi Herman Bollé. Riječ je o manjim građevinskim popravcima, ali i o značajnim rješenjima u interijeru, među kojima i za cjelokupan namještaj koji će

prema Bolléovim nacrtima izraditi tvrtka Bothe i zagrebački stolari Ohnleitner i Budicki. Razdoblje života obitelji Adrowski-Unukić smatra se "zlatnim dobom" vile u Jurjevskoj, zahvaljujući njihovom statusu i bogatom društvenom životu kojeg su vodili do Prvoga svjetskog rata. Utjecajni kreatori hrvatskoga gospodarskog i kulturnog života – obitelji Halper, Kulmer, Hellenbach, Bombelles, Pejačević i Vranyczany, Turković, Mažuranić, Pongratz i Winkler – bili su stalni gosti na prijemima kod Adrowskih, kao i naši tada malobrojni umjetnici – Bukovac, Iveković, Frangeš i Auer – koji dobivaju priznanje svog rada narudžbama u tim krugovima. Uvid u ovaj dosad zanemareni dio hrvatske povijesti razotkrila nam je i izložba o Vranyczanyjevima, održana 2016. u Muzeju za umjetnost i obrt.

Život u vili nastavit će najmlađa kći Zlata, udata Lubienski, koja će obilježiti

treće značajno razdoblje koje će trajati do njezine smrti 1969. godine. Njezin je pak život prelomio Drugi svjetski rat i s njim povezane okolnosti. Zlata Lubienski primila je znamenitu njemačku glumicu Tillu Durieux, koja se u Zagreb sklonila od nacizma i postala žiteljicom vile 1938., ostavši ondje živjeti petnaest godina.

Sretna okolnost za vilu u Jurjevskoj 27 bila je i činjenica da nije bila zahvaćena nacionalizacijom i konfiskacijom zahvaljujući iznimno vrijednim zbirkama umjetnina obitelji Adrowski-Unukić-Lubienski i Tille Durieux, koje su već 1945. proglašene javnim dobrom. Unatoč tome, stambeni je dio bio većim dijelom podijeljen novodoseljenim stanarima, što će kasnije komplicirati imovinsko-pravne odnose i pridonijeti propadanju građevine. Na žalost, ni obiteljska zbirka nije u cijelosti sačuvana radi poslovičnog nemara naših institucija, Regionalnog

↓ Obitelj Adrowski-Unukić ispred vile u Jurjevskoj 27,
Foto Atelier Dragana Inkiostrija, Zagreb, 1895.–1896., ool, Graz

zavoda za zaštitu spomenika kulture, JAZU i drugih nadležnih ustanova. Bolje je sreće bila manja ostavština Tille Durieux koja je dijelom darovana gradu Zagrebu i čuva se u Muzeju grada Zagreba.

Sedamdesetih će godina prošlog stoljeća na vili intervenirati tadašnji protagonisti hrvatske arhitekture, Bernardo Bernardi, Branko Siladin i Vjenceslav Richter, koji su bili angažirani na adaptaciji stana obitelji primadone Ruže Pospiš-Baldani koja je od nasljednika Zlate Lubienski kupila prizemlje i zahvaljujući kojoj je vila u Jurjevskoj i nadalje ostala stjecište intelektualne i kulturne elite. Propadanje i devastacija zdanja zaustavljeni su 2012. godine kada je pokrenuta sveobuhvatna obnova koju su inicirali novi vlasnici, obitelj Bračun. Nadzor Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode nalagao je smjernice restauracije koja je poštivala ideje arhitekata koji su je oblikovali i koja je većim dijelom nastojala vratiti izvorni izgled iz 19. stoljeća

vanjštini i perivoju. Štoviše, svojim dugim odolijevanjem zubu vremena ova je građevina svjedočila ne samo o kvaliteti rada zagrebačkih arhitekata nego i građevinskih tvrtki i obrtnika koji su je realizirali prije više od stotinu godina. Zagrebu je tako vraćena vrijednost arhitektonske baštine koja potvrđuje njezinu aktualnost i istovremenost sa sličnim projektima širom Europe.

Kao vrstan poznavatelj hrvatske arhitekture 19. stoljeća, a na temelju sačuvanih nacрта, arhivskih dokumenata i nadasve minucioznog iščitavanja onodobne periodike, Damjanović izvlači brojne detalje na osnovi kojih podastire šarolik mozaik zagrebačkoga građanskog društva na prijelazu 19. u 20. stoljeće te prati sudbinu vile od njezina nastanka, kroz razdoblja nebrige novije povijesti do recentne obnove. Podaci i dokumenti sakupljeni u ovoj knjizi uistinu su brojni – sabrani na dvije stotine stranica i popraćeni s 245 atraktivnih

↓ Tilla Durieux i Zlata Lubienski ispred vile
u Jurjevskoj 27, oko 1941.–1945., ool, Graz

↑ Toranj vile nakon obnove, FOTO D. Damjanović

fotografija te drugih slikovnih priloga, kao i velikim brojem bilježaka, referenci i bibliografijom. Zahvaljujući autorovu živom pripovijedanju i interpretaciji ovog materijala, svaki isplaćeni račun i pronađeni nacrt postaje jednako važan kao i cijela galerija likova koji živo izranjaju tijekom čitanja, bilo da je riječ o uglednim vlasnicima i graditeljima ili o njihovim vrtlarima i služavkama. Knjiga koja je ponajprije pisana kao znanstvena i stručna analiza arhitektonskog spomenika u Damjanovićevoj obradi tako postaje svojevrsan “napeti” roman kulturno-

povijesne tematike kojim dobivamo vješto i zanimljivo ispričanu sagu o obiteljima Živković, Adrowski i Lubienski kao zanemarenom i nepoznatom segmentu zagrebačke kulturne povijesti koju tek otkrivamo. Nadamo se da će unatoč maloj nakladi od svega tri stotine primjeraka i privatnom bibliofilskom izdanju ova knjiga naći put do čitatelja i potaknuti slična sveobuhvatna istraživanja u kojima je arhitektura okvir za izuzetno zanimljivu radnju i u hrvatskoj historiografiji toliko deficitarno poznavanje kulturne povijesti kroz prizmu pojedinaca koji su je kreirali. x